

ВПЛИВ ІДЕЙ І. КАНТА НА ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ Л. КОЛЬБЕРГА

Кузнєцова О.О. (м. Київ)

Анотація

У статті зосереджено увагу на ідеях Імануїла Канта, що знайшли своє відображення в концепції морального виховання американського філософа-психолога Лоуренса Кольберга (1927 – 1987).

The article focuses on the study of Immanuel Kant's ideas represented in the conception of moral development by an American psychologist and philosopher Lawrence Kohlberg (1927 – 1987).

Ключові слова

МОРАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ, ЗДАТНІСТЬ СУДЖЕННЯ, МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК, МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ, ДОБРА ВОЛЯ, ОБОВ'ЯЗОК, СУМЛІННЯ, УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЕТИЧНИЙ ПРИНЦИП, ВЧИНОК

Вступ

Філософія освіти й виховання стає пріоритетним напрямом дослідження в американській філософській думці з 70-80-х років ХХ століття. В цей період дослідники починають говорити про “суспільство споживання”, в якому перше місце посідають матеріальні потреби людини-споживача, а не духовні потреби людини-творця. Все це обумовлює кризу освіти в тогочасному американському суспільстві. Ці проблеми загострюються в умовах розвитку інформаційного та суспільства знань, коли від сучасної людини потребуються розвиток власної особистості та набуття нових знань протягом життя.

Якщо філософія хоче бути життєздатною, вона має безпосередньо впливати на процес освіти і виховання, формувати ціннісне відношення людини до світу, сприяти змінам духовних і моральних зв'язків у суспільстві. Загальні проблеми моральної філософії відкривають реальні можливості докорінних змін поведінки не лише індивіда, а й соціальних груп. У зв'язку з цим видається актуальним розгляд та подальше застосування (за необхідністю) у вітчизняній практиці американського досвіду щодо морального розвитку людини.

Використовуючи невичерпний потенціал міждисциплінарного дослідження (здобутки філософії, етики, педагогіки, психології та інших галузей знання), пропонуємо в даній публікації зосередити увагу на розгляді концепції морального виховання американського філософа-психолога Лоуренса Кольберга (Lawrence Kohlberg) (1927 – 1987), який у дослідженні практичного аспекту моралі надає їй філософського забарвлення, значно розширюючи обрії етики та педагогіки. Під час навчання у Чикагському університеті Л. Кольберг захопився моральною філософією Імануїла Канта, ідеї якого вплинули на формування

світогляду та філософської позиції самого Л. Кольберга, а також допомогли йому сформуванню власної наукової концепції. Звернення до зазначених його ідей є **метою** нашого дослідження.

Обговорення проблеми

До І. Канта поняття моралі змістовно відповідало культурно-ідеологічним інтенціям та філософській орієнтації авторів етичних концепцій. Зазвичай мораль виводили із зовнішніх щодо неї принципів – божественної волі, норм суспільства, цілей та наслідків, які отримує людина у процесі прагнення щастя, насолоди, користі тощо.

Надаючи моралі теоретичного обґрунтування, І. Кант стверджує принципіву самостійності і самоцінності моральних принципів. Для того, щоб розпізнати добро й зло, не потрібно фахової освіти, достатньо інтуїції (Кант використовує в цьому контексті термін “здатність судження”), яка походить від природи, а не від знань. Наука й мораль – різні сфери людського буття. Метафізична онтологізація (надчуттєва, нематеріальна структура існуючого) етичної проблематики була започаткована саме І. Кантом. Для філософа моральність була частиною людського світу і буття в цілому – “зоряне небо наді мною та моральний закон у мені” (і далі: “вони служать мені доказом того, що Бог є наді мною, і Бог є у мені”).

Філософський аналіз моральних понять говорить про те, що вони не виводяться з досвіду – вони апріорні, закладені в розумі людини. І. Кант не досліджує походження моралі в цілому як форми свідомості, що виникла із суспільством і разом з ним трансформувалася. Йдеться про моральний статус індивіда.

Універсалізація сфери моралі знаходить своє відображення в його “практичному розумі”. Як метафізик моральності, І. Кант прагнув з найбільшою чіткістю та ясністю сформулювати “закон поведінки”, найвищий принцип моралі взагалі, причому емпіричні феномени не відігравали при цьому жодної ролі. У реальному житті важливе значення мають переконання та дії людини. Кант не заперечує, що в практичній філософії є місце емпіричним феноменам, оскільки природа людини впливає на її волю. Зрештою, воля людей не вільна від людського тіла (з його чуттями та чуттєвістю), темпераменту, соціального оточення. Зважаючи на це, І. Кант визнає, що етика може мати емпіричну частину (практичну антропологію або емпіричну психологію), в якій знаходить своє місце чуттєвість, почуття задоволення та незадоволення, афекти та пристрасті, а також характер людини.

За віковими традиціями до галузі моралі та етики була включена вся сфера людської діяльності, способу життя, поведінки, на відміну від процесів зовнішнього світу. Але людина також є частиною природи. Динаміка її дій підпорядкована законам Всесвіту. Ці закони, що існують у людині, є механізмами її спонукань та інстинктів, сприйняття та реакцій, дій та їхніх причин, тому їх повинна досліджувати етика. Сама дефініція та трактування етики як “практичної науки” була сформульована ще за

часів античності. Етика була різновидом наук про природу – антропологією, психологією людської поведінки, пояснюючи чому людина діє так або інакше. Такий натуралістський підхід до розгляду людини не дозволяв виявити в ній свободу. Специфіка моралі, тобто те, що відрізняє її від всіх інших детермінант діяльності людини, залишалася невизначеною. Даючи моральну оцінку фактичному стану людини, Кант вважав, що людина, якою ми її сприймаємо за наявними мотивами і вчинками, не є дійсно моральною істотою. Якщо придивитися до її розмислів, міркувань і бажань, можна засумніватися в тім, чи дійсно є у світі істинна чеснота.

Отже, мораль не можна вивести з того, що фактично спонукає людину створити внутрішній механізм власних схильностей і прагнень. Моральність, навпаки, щось пропонує людині, вимагає чогось від неї, ставить чесноту їй в обов'язок, незважаючи на те, якою людина є насправді, за природою. Моральність – це обов'язок людини, а не природно закладене в неї прагнення або почуття.

Ідеалом для Канта є чиста моральна філософія. У той час, коли звичай зазнають різного роду занепаду та деградації, він вважає цінністю спробу віднайти моральний закон у його чистоті та істинності. Це може бути лише метафізика моральності, в центрі якої – ідея “можливої чистої волі”. Історія доводить, що потреба в моральності виникає саме під час кардинальних соціальних змін.

Досліджуючи аспекти американської моральної філософії, варто звернутися до тієї соціально-економічної ситуації, яка мала місце у США всередині ХХ століття. “.. американські інтелектуали називали середину століття, час економічного розквіту в країні й агресивного наступу омасовлення, деперсоніфікації, деіндивідуалізації людини, пов'язаних з перемогою НТР, добою “нічних кошмарів”. Коли ж сюди додалися ганебна в'єтнамська війна, інтенсивний рух афроамериканців за свої громадянські права, масові молодіжні бунти, відчуття кризи стало таким гострим, що спричинило <..> відчайдушний особистісний опір системі” [2, с. 22].

Ознаками тієї доби були розквіт альтернативного мистецтва як частини маскультури, сексуальна революція та масове зацікавлення наркотиками, в яких лідери контркультур (приміром, хіпі) вбачали засіб розширення свідомості та відхід від реального життя військового часу. Наявною була криза консервативно-традиційної моралі. Економічні, соціальні та політичні зміни сприяли трансформації свідомості людей, особливо молоді – піддавалися сумніву здобутки сучасної цивілізації, велися пошуки життя, вільного від моральних обмежень. Рушійною силою соціального протесту в американському суспільстві стала молодь, представники середнього класу. У 1968 році через студентські демонстрації було закрито університети по всьому світу. До вікової ознаки ініціаторів соціальних протистоянь додалась і расово-етнічна:

афроамериканці вимагали реалізації своїх проголошених, але так і не реалізованих громадянських прав – рівності й справедливості (саме до цих категорій буде звертатися Л. Кольберг в своїх дослідженнях морального розвитку).

В цей час він відкриває “Центр морального розвитку та виховання” при Гарвардському університеті. Дослідження, що велися протягом 70-80-х рр. до самої смерті дослідника у 1987 р., слід розцінювати як відповідь на запит тогочасної американської спільноти.

Слідуючи за І. Кантом, Л. Кольберг пропонує власну програму “зняття” традиційних чеснот та звичаїв певної спільноти, що містить у собі прагматично-аристотелівська етика, і акцентує увагу на потенціалі онтологічно-метафізичної етики. Західноєвропейські історики філософії слушно вважають, що саме завдяки Л. Кольбергу в американській філософії, психології та педагогіці відбувся когнітивний поворот. Когнітивний підхід – це ствердження того, що розуму людини доступно щось більше, ніж дешифровка та організація інформації про дійсність, яка надходить ззовні. Це прагнення зрозуміти ці процеси (дешифровки та організації) для того, щоб у подальшому ухвалити те чи інше рішення.

Л. Кольберг відстоює ідею динамічного розвитку моральної свідомості, яка не є чимось застиглим, нерухомим, раз і назавжди встановленим. У його дослідницькій програмі моральна свідомість позбавляється статусу недоторканності. Для конструктивного аналізу свідомості важливою видається ідея І. Канта про наявність стійких, інваріантних структур, схем свідомості, що накладаються на безупинно мінливий потік інформації і певним чином організують його. Прагнучи здійснити деонтологічну реконструкцію етики на зразок функціонального аналізу, Л. Кольберг будує модель стадіальної еволюції, точніше – розгортання моральної свідомості. Цей процес є не тільки поступальним рухом, а зазнає регресивних спадів та стагнації.

Моральна свідомість, за Кольбергом, у своєму розвитку демонструє три якісно відмінні – доконвенціональний (передумовний або доморальний), конвенціональний (умовний) та постконвенціональний (автономний) – рівні. Процес морального “дозрівання” або самопізнання індивідів має поступовість і внутрішній вектор, спрямований від освоєння етичних норм на доконвенціональному етапі соціалізації індивіда до усвідомленого постконвенціонального, що містить критичні й раціональні моменти з опорою на *метаетику*, тобто на етичну систему (філософську або теологічну), здатну пояснити даність, виправдати її або показати у критичному ракурсі. Такий спадкоємний процес виявляє чітку стадіальну структуру, що дозволяє за способами етичного резонування, засобами його здійснення, мотивами, аргументами, установками виділити шість послідовних стадій. Алгоритм цього самоздійснення є наріжним каменем філософсько-педагогічного вчення Л. Кольберга.

Виявляється доречним дати стисло характеристику названим вище рівням моральної свідомості за Л. Кольбергом.

Рівень перший (доконвенціональний, преконвенціональний або дитячий). *Перша стадія* (орієнтація на слухняність і можливість покарання) характеризується пануванням гетерономної моралі, яка причини моральності вбачає за її межами та за межами волі суб'єкта. Мотивацією вчинку тут виступає страх перед покаранням та перед авторитетом. Встановлені правила і норми сприймаються як природні, тому їх порушення викликає справедливе покарання. Слухняність проголошується самоціллю. Соціальна перспектива індивіда та зовнішнього авторитету постають нероздільно. Позицію першої стадії Л. Кольберг характеризує як егоцентричну [5, с. 35].

Друга стадія (орієнтація на задоволення власних інтересів) – це перехід від стану неусвідомленого егоцентризму до індивідуалізму. Моральна свідомість проявляє свою активність у процесах цілепокладання. Мотивації моральної поведінки та моральних вчинків перебувають у площині обміну, внаслідок чого справедливість як соціальна перспектива інтерпретується у дусі релятивізму.

Рівень другий (конвенціональний або традиційний) є переходом до конвенціональної моралі.

Третя стадія (міжособистісна єдність і гармонія як соціальні норми) описується Л. Кольбергом як формування свідомої конформістської орієнтації у соціальній поведінці, формування “справедливих” механізмів соціальної адаптації. Серед інших чинників та аргументів на користь моральної поведінки висувається віра в ефективність “золотого правила етики”, виправдання тих норм, правил та авторитетів, котрі легітимують стереотипну “добру” поведінку. Конкретна індивідуалістична перспектива попередньої стадії змінюється на конкретно-соціальну із залученням інших людей, від яких залежить задоволення потреб даного індивіда.

Четверта стадія (орієнтація на авторитет та підтримка соціального устрою – закони і норми моралі) характеризується усвідомленням соціальної системи та пробудженням сумління. Індивід визнає необхідність обов'язків, права, соціальних інституцій для функціонування системи. Він починає виконувати свої обов'язки, керуючись не страхом, а сумлінням. Сприйняття соціальної перспективи відбувається через розрізнення суспільної та індивідуальної позицій, завдяки чому стає можливим виконання певних соціальних ролей та дотримання норм і правил. Проте індивід не бере участі у нормотворенні й не замислюється над змістом норм та цінностей, над справедливістю чи несправедливістю статусних позицій.

Рівень третій (постконвенціональний або зрілий) відомий також як рівень етичних принципів. На цьому рівні знаходяться індивіди, що володіють якостями, необхідними для розгортання суто творчих, а не

тільки адаптаційних властивостей моральної свідомості. Це найвищий рівень розвитку моральної свідомості.

П'ята стадія (орієнтація на соціальний контракт) – це усвідомлення необхідності соціального договору, суспільної користі, а також визнання прав та свобод особистості. Мораль перебуває на рівні правової свідомості й виступає законною інстанцією позитивного права.

Шоста стадія моральної свідомості – це “орієнтація на універсальний етичний принцип”, де з позицій моралі розглядаються соціальні перспективи. Це зрілий рівень морального судження, найкраща з можливих інтерпретацій справедливості, що проявляється в повазі до особистості. Поняття “повага до особистості”, “повага до гідності людської особи як індивідуальності” є нормативною основою концепції моральної зрілості та теорії морального розвитку Л. Кольберга [8, 165]. Важливо зрозуміти, що площина поваги до гідності завжди знаходиться у контексті милосердя та співчуття до іншого. У публікації Кольберга, Бойд та Левіна “The Return of Stage 6: Its Principle and Moral Point of View” зазначено: “Спосіб ставлення до інших, який ми називаємо милосердям і співчуттям, розглядає індивідів та людську взаємодію через наміри поширювати добро та попереджувати потенційну шкоду. Саме це ставлення припускає та виражає ототожнення та емпатичний (виразний, підкреслений – К. О.) зв'язок особистості з іншими... Таким чином, у моделі взаємодії власного “я” з іншими індивідуальностями, що розглядається концепцією поваги до особистості шостою стадією морального розвитку, милосердя та співчуття як логічно, так і психологічно, є вищими за поняття справедливості” [9].

Наведена вище схема унаочнює процес формування моральної свідомості, а також має евристичне значення для опису стадій формування групової моралі та функціонування моральної свідомості в різних соціальних системах. Безперечно, реальні процеси не вписуються в рамки будь-якого схематизму. Але заслугою Л. Кольберга є виявлення послідовності фаз у розвитку моральної свідомості, а відтак – і у розумінні етичного аспекту соціальних практик, подій, вчинків тощо.

Моральний розвиток тільки тоді виправдовує свою назву, коли його наслідки стають вагомими на рівні *вчинку*. “Практичні закони, оскільки вони водночас стають суб'єктивними підставами вчинків, тобто суб'єктивними засадами, називаються *максимами*. Оцінка моральності з погляду її чистоти й наслідків відбувається відповідно до *ідей*, а *дотримання* її законів – відповідно до *максим*” – так писав І. Кант у своїй “Критиці чистого розуму” [4, с. 460].

Моральний вчинок у нього – це наслідок категоричного імперативу (веління): вчинок цінний сам по собі, оскільки людина не прагне при його здійсненні досягнення жодної мети. В остаточному формулюванні категоричний імператив Канта звучить у такий спосіб: “Чини так, щоб максима твоєї волі могла завжди стати принципом загального законодавства”. Висловлена думка є формальною і абстрактною, як і

біблійні закони. Наприклад, не вкради. А якщо йдеться про шматок хліба: я вмираю від голоду, і господареві хліба втрата цього шматка нічим не загрожує? Або хрестоматійна “дилема Хайнца”, більш відома як “дилема аптекаря”, яку використовував у своїх дослідженнях Кольберг: Хайнц викрав ліки для жінки, яка помирала через особливий вид раку. Ліки були дорогими у виготовленні, але аптекар брав за свою роботу удесятеро більше, ніж вони коштували насправді. Хайнц звернувся до всіх, кого знав, з проханням позичити йому грошей, але спромігся назбирати лише половину від вартості ліків. Він попросив аптекаря продати ліки дешевше або дозволити заплатити за них пізніше. Не діставши на це згоди, будучи у розпачі, Хайнц вдерся до аптеки і вкрав ліки.

У таких ситуаціях і Кант, і Кольберг називають все своїми іменами: мораль є мораллю, а крадіжка крадіжкою. Визначення потребують точності. Наслідуючи І. Канта, Л. Кольберг розглядає механізм формування моралі, встановлення ієрархії цінностей, щоб потім розкрити механізми морального та аморального вчинку.

Далі Кант ставить питання про специфічність морального *мотиву*, що неможливо ототожнити з природними спонуканнями. Справді моральні спонукання – це не те, що є в людині фактично, а те, що вона повинна ще знайти, до чого їй потрібно піднятися (шоста стадія в системі Кольберга) в процесі *морального виховання*. Головною функцією морального виховання є відновлення добрих задатків людини для їх подальшої перемоги в боротьбі з людською схильністю до злого, оскільки людина, як стверджує І. Кант, є злою за своєю природою, їй споконвічно властива схильність творити зло.

Першою умовою перемоги добра є моральне відновлення напряду думок і почуттів людини. Друга умова – це об’єднання людей в єдине ціле заради вищого морального блага через прагнення окремої людини до її власної моральної досконалості. Благо може здійснитися лише завдяки цій єдності, оскільки благо (добро) є суспільною потребою. Таким чином, абстрактна етика І. Канта набуває соціальних рис. Філософ пропонує поняття “етична громада”. Без неї у плані моральності неможливо перебороти “природний стан”, який, згідно з Т. Гобсом, “є станом кривди й насильства, і люди мусять із необхідністю його покинути, аби підпасти під примус закону, що єдино обмежує нашу свободу так, що вона може співіснувати зі свободою кожного іншого і власне тим самим – із загальним благом” [4, с. 429].

На відміну від просвітницької тези про всемогутність виховання, Л. Кольберг десакралізує виховання, надаючи йому інструментальний характер у контекстах соціальних практик, не забуваючи про головне призначення та буттєву визначеність, що розкриваються у моральному розвитку. Показником розвитку є поступове усвідомлення мотивації морального судження, розширення його змісту та відкриття соціальної перспективи. Дослідник конкретизує завдання філософії виховання,

вважаючи, що основним для філософсько-педагогічних пошуків має бути саме моральне виховання, оскільки воно фундаментує та спрямовує усі інші напрями виховання, наповнюючи їх змістом.

За Л. Кольбергом, будь-яке виховання є моральним: “філософія виховання саме як моральна філософія має розглядати виховання як постійний розвиток особистості” [6, с. 446]. Як інструмент, знаряддя соціальної практики виховання має, по-перше, сприяти моральному розвитку (отже будувати онтологічну картину, де самі інтенції виховання постають у вигляді онтологізованих моральних цінностей), по-друге, запобігати негативним явищам, суперечностям та перешкодам на шляху самоздійснення моральної свідомості.

Неважко помітити, що стадії розвитку моральної свідомості у схемі Л. Кольберга є рівнями морально-когнітивної компетентності. Йдеться насамперед про моральне судження, готовність та здатність моральної свідомості до таких суджень. Саме тому моральні якості та властивості вербалізуються. Дослідник дає дефініцію *здібності морального судження*, яку він характеризує як “здатність схвалювати моральні рішення і висловлювати моральні судження, а також діяти відповідно до цих суджень” [6, с. 465].

Вербалізація моралі в концепції Л. Кольберга перетворює морально-етичний дискурс в залежності від віку людини на мовні ігри або на диспути, в яких і завдяки яким, на його думку, має формуватись моральна свідомість. У практичній площині такі мовні ігри сприяють розвитку вмінь і навичок обґрунтованої аргументації у дітей. Це, в свою чергу, створює сприятливу атмосферу для формування філософської культури у школярів, які в американських школах вже з молодших класів привчаються висловлюватись щодо світоглядних, етичних та її теоретико-пізнавальних проблем. Як зазначав свого часу І. Кант, “Можна навчати тільки філософствувати, тобто вправляти талант розуму в простеженні його загальних принципів на певних наявних [в нашому розпорядженні] дослідах, проте завжди зберігаючи право розуму досліджувати самі ці принципи в їхніх джерелах і підтверджувати або відкидати їх” [4, с. 473].

Аналізуючи моральні ситуації, проговорюючи варіанти розв’язання конфліктів, діти набувають навичок філософування. Вони усвідомлюють себе філософами, котрі здійснюють етичну експертизу через ухвалення моральних рішень. “Через цю перевагу моральної філософії перед усякою іншою розумовою діяльністю ще в старожитніх під ім’ям філософа завжди розуміли водночас і понад усе мораліста”, – продовжує думку Кант [4, с. 474].

Пропедевтикою етичної концепції І. Канта є проблема свободи волі. Автономна *добра воля* є ключовим поняттям його етики. Жодні приписи або за спільною угодою складені закони, жодні почуття щастя, жодні утилітаристські міркування користі, жодне зовнішнє благо або внутрішній хист не можуть бути конститутивними для найвищого принципу

моральності. Одна лише воля має етичну цінність. Філософ покладається на те, що кожна людина, якщо вона не всуціль здичавіла, має розвинену моральну свідомість, здатну на витончені роздуми та судження, коли йдеться про моральну якість людської поведінки та волі. Навіть діти мають таку здібність: відчувати або розпізнавати чистий зміст доброї волі у вчинках людей. Їм не треба пропонувати жодного катехізису. Достатньо розповісти їм повчальні історії, щоб пояснити цінність доброї волі.

Критерій чистої чесноти для оцінювання І. Кант пропонує пред'явити десятирічному хлопчику. Останньому оповідають історію одного чесного чоловіка, якого хочуть примусити приєднатися до обмовників невинної, але безсилої людини. Спершу йому (чоловіку) пропонують розкішні подарунки або високий чин, але він відмовляється. Хоча це й похвально, але це ще не свідчить про незламність його доброї волі в тому, щоб не давати хибних свідчень. Тоді вдаються до інших засобів – до погроз. Найкращі друзі, що беруть сторону наклепників, зрікаються дружби з ним; родичі погрожують позбавити його спадку; місцева влада погрожує йому втратою свободи й навіть життя. Аби міра страждань була повною, йому дають зазнати й такого горя, яке глибоко може відчувати лише морально добре серце. Незважаючи на це, чоловік без сумнівів та коливань залишається вірним своєму наміру бути чесним. А мораль цієї історії? “Тоді мій юний слухач поступово підноситиметься від простого схвалення до подиву, відтак до зачудування і, нарешті, до найбільшої пошани та палкого бажання могли й собі бути такою людиною (хоча, звісно, не в її становищі); і проте чеснота тут стільки варта лише тому, що вона стільки коштує, а не тому, що вона щось приносить” [3, с. 170].

Отже, добра воля І. Канта не пасивна, від її носія мислитель вимагає дії, вчинку. У Л. Кольберга структурний зв'язок “моральне судження – моральна дія” ускладнюється за рахунок проміжної ланки моральної мужності, яку ми наочно можемо сприймати у наведеному вище прикладі. Зазвичай, для моральної дії, певною умовою здійснення є мужність людини. Розбіжність між словом і вчинком, особливо, коли йдеться про моральний вчинок, важко передбачити або запобігти їй. Л. Кольберг і його послідовники мають рацію, підкреслюючи, що когнітивно орієнтоване моральне виховання допомагає дітям не тільки зрозуміти необхідність дотримування норм і цінностей у суспільному житті, а й унаочнює їх функціонування у соціальній системі, отже робить внесок у раціоналізацію ухвалення моральних рішень. Мовні вправи при цьому мають практикуватися не як функціональні моделі теоретичних побудов, а як вправи для тренування моральної свідомості, оскільки в протилежному випадку вони можуть спричинити стагнацію моральної свідомості або навіть її регрес.

Висновки

По-перше, інтерес до проблем моральності завжди обумовлюється тими соціальними ситуаціями, зазвичай кризовими, в яких опиняється людина, спільнота, держава, суспільство. У зв'язку з цим, переосмислення наукової спадщини Лоуренса Кольберга у філософській та психолого-педагогічній площині видається для української гуманітарної науки досить актуальним. Проекти морального оздоровлення суспільства шляхом морального виховання можуть стати шансом для людства, якщо будуть відкриті важелі для запуску в дію механізмів самовиховання людини. Шлях трансформацій морального мислення намітив Л. Кольберг.

По-друге, на формування світоглядної та філософської позиції Л. Кольберга вплинула моральна філософія І. Канта, яка набуває в науковій діяльності Кольберга ще потужнішого практичного спрямування (у І. Канта мораль – це сфера практики, інша справа, що самі закони моралі є апіорні). Етика наповнюється онтологічно-метафізичним сенсом, основними ідеями в ній є динамічний розвиток моральної свідомості та виховання, орієнтація на універсальний етичний принцип моральності – добру волю, свободну волю та інші.

По-третє, основним поняттям етики Л. Кольберга та метою морального виховання є “повага до особистості”, що сприяє взаємодії “я” з іншими індивідуальностями. За сучасних умов такий підхід виявляється потрібним і необхідним, оскільки моральне виховання виконує в соціальній практиці інструментальну функцію.

Концепція Л. Кольберга сприймається вузьким колом науковців (приміром, Д. Бойд) як шлях, наближення (approach). Ми також лише наблизилися до аналізу філософських ідей дослідника.

Тому **перспективу подальших наукових досліджень** вбачаємо в пошуках конкретних ідей і концепцій, які здатні допомогти з'ясувати на рівні дисертаційного дослідження творчі здобутки американського дослідника Л. Кольберга в галузі моральної філософії.

Перспективи подальших досліджень – формування філософської концепції Л.Кольберга та її значення для сучасності.

Джерела

1. Гаєр, Манфред. Світ Канта: Біографія [текст] / Манфред Гаєр; [пер. з нім. Л. Харченко]. – К.: Юніверс, 2007. – 336 с. , іл. – (Життєписи).

2. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18 – 28.

3. Кант, Імануель. Критика практичного розуму [текст] / Імануель Кант; [пер. з нім., примітки, післямова Ігор Бурковський]. – К. : Юніверс, 2004. – 239 с. – (Філософська думка).

4. Кант, Іммануїл. Критика чистого розуму [текст] / Іммануїл Кант; [пер. з нім., примітки, Ігор Бурковський]. – К. : Юніверс, 2000. – 504 с. – (Філософська думка).

5. Kohlberg, Lawrence. Moral stages and Moraliz: The cognitive-developmental approach / Lawrence Kohlberg // Moral development and behavior. – New York, 1976.

6. Kohlberg, Lawrence. The Philosophy of Moral Development / Lawrence Kohlberg. San Francisco: Harper and Row, 1981.

7. Boyd, Dwight. The Oughts of Is: Kohlberg at the Interface between Moral Philosophy and Developmental Psychology. / Dwight Boyd // In *Lawrence Kohlberg: Consensus and Controversy*, ed. Sohan Modgil and Celia Modgil. Philadelphia: Falmer Press, 1985.

8. Kohlberg, Lawrence. From Is to Ought: How to Commit the Naturalistic Fallacy and Get Away with It in the Study of Moral Development. / Lawrence Kohlberg // In *Cognitive Development and Epistemology*, ed. Theodore Mischel. New York: Academic Press, 1971.

9. Kohlberg, Lawrence. The Return of Stage 6: Its Principle and Moral Point of View / Lawrence Kohlberg, Dwight Boyd, Charles Levine // *The Moral Domain*, ed. Tom Wren. Cambridge, Mass.: MIT Press, forthcoming. Previously published in German as "Wie Wiederkehr der sechsten Stufe: Gerechtigkeit, Wohlwollen und der Stand-punkt der Moral." In *Zur Bestimmung der Moral: Philosophische und Sozialwissen-schaftliche Boiträge zur Moralforschung*, ed. Wolfgang Edelstein and Gertrud Nunn-cr-Winkler. Frunkfurt am Main: Suhrkamp, 1986.

Стаття надійшла 20.07.09р.